

ANOTACE

FIDLER, Jiří: *Osudové bitvy dějin*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2018. 304 s.

V roce 2018 vyšla publikace, která se věnuje průřezu celé vojenské historie na příkladu 55 bitev v časovém rozmezí více než dvou tisíc let vývoje lidstva. Jiří Fidler patří mezi historiky, kteří svojí rozsáhlou publikační činností popularizují známější i méně známé momenty dějin pro veřejnost. V tomto případě se jedná o počín, který je zpracován i s rozsáhlým obrazovým doprovodem včetně názorných map, kde jsou zachyceny i jednotlivé fáze bitev, přičemž pozornost je věnována nejen rozhodujícím momentům, ale i politickým okolnostem vedoucím ke konfliktu a také jeho dopadům na další vývoj. Pojednání o bitvách jsou doplněna i krátkými životopisnými studii o vojevůdčích na obou stranách.

V úvodu je trefně konstatováno, že dějiny lidstva jsou také dějinami válek s připomenutím známého Clausewitzova výroku, že válka je pokračování politiky jinými prostředky. Stačí se podívat na současné mezinárodní dění, kde vidíme, že v tomto ohledu se nic podstatného ani během několika tisíc let vývoje lidstva nezměnilo, jsou jen k dispozici modernější zbraně a prostředky boje, přičemž novinou posledních let je již i boj v kyberprostoru, který nevyžaduje takové množství vojáků, ale je o to nebezpečnější a může ochromit fungování celé společnosti při útoku na jeho klíčové instituce. V úvodu autor dále vysvětluje, s jakými pohnutkami vybíral právě oněch 55 střetnutí a uvádí, že měl na zřeteli především kritérium „osudovosti“ a kontinentální a globální rozsah. Možná i z toho důvodů jsou v publikaci rozebírány i bitvy, které sice nejsou až tak známé, ale rozhodně je nelze označit za nevýznamné, zvláště pokud známe jejich kontext. S tím se shoduje již i první uváděná bitva.

Prvním střetnutím, které je v knize rozebráno, je bitva u Thymbry v roce 547 př. n. l., která proběhla na území Malé Asie v dnešním centrálním Turecku a ve které proti sobě stály vojska expandující Persie a bránící se Lýdie. Bitva skončila drtivým perským vítězstvím a zničením Lýdské říše, což vedlo i k obsazení řeckých měst a osad na pobřeží Malé Asie. Tím byl dán předpoklad dalších konfliktů. Tím, že se stala Persie hegemonek celé oblasti, porazila Novobabylonskou říši i Egypt, tak chtěla expandovat i do řeckého kulturního světa, z toho posléze vyzruly nové konflikty, které měly velký dopad na další vývoj celého lidstva. Hned druhou bitvou je tak jedna z důležitých bitev řecko-perských válek, námořní bitva u Salamíny v roce 480 př. n. l. Ta je mnohem známější a jak víme, skončila drtivou perskou porážkou. Sjednocení řeckého světa se následně po mnoha dalších válkách podařilo realizovat až vládcům Makedonie, z nichž zdaleka nejslavnějším byl Alexandr Veliký. V publikaci je v jakési posloupnosti následně věnován prostor bitvě u Gaugamél a popisu rozhodujícího a úspěšného jednání Alexandrova vojenského génia v konfrontaci s Peršany a jejich značnou přesilou. I zde jsou využity ilustrace, slavná mozaika z Pompejí zobrazující Alexandrův útok a Dareiův ústup a řada jiných méně známých. Bitvěvní schéma a zobrazení přesunu jednotek čtenáři nabízí pohled na čtyři fáze této důležité bitvy.

Obdobným způsobem jsou v publikaci, která čítá přes 300 stran, rozebrány i všechny další vybrané bitvy a je třeba zmínit, že čtenář se může dozvědět i řadu méně známých informací, případně informací v souvislostech. To je dle mého názoru také největší přínos této publikace, texty nejsou vyčerpávající a neulpívají na faktografii, kterou širší veřejnost povětšinou stejně

příliš neocení, pro přehled o vojenských a vlastně i politických dějinách je však rozhodně přínosná a cenná. V dalších částech publikace mapuje na třech bitvách (Zama, Vercellae, Alesie) vzestup Říma, následně taktéž zpracovává bitvu u Actia, tedy počátky císařského státního zřízení a Římské říše se dále týká i bitva u Milvijského mostu a na Katalaunských polích. I v dalších oddílech věnovaných konkrétním bitvám je patrná provázanost s tím, jak na sebe navazují jednotlivé etapy vývoje, týká se to i trendů ve vojenství, vzestupu jízdy, použití řeckého ohně a vývoje a zdokonalování fortifikace.

Zajímavě jsou pojaty i křížácké výpravy, kdy je na jejich úvod během první křížové výpravy rozebrána pro rytíře z Evropy vítězná bitva u Antiochie a pak zase drtivě prohraná bitva u Hattínu, která vlastně předznamenala postupný úpadek křížáků, a nakonec úplně vytlačení z oblasti. Z nejvýznamnějších středověkých bitev jsou rozebrány ty skutečně reprezentativní, chybí snad jen bitva na Kosově poli v roce 1389, o které je ale zmínka v části věnované bitvě u Angory v roce 1402, kde Mongolové rozdrtili Osmany a ti na čas svoji expanzi na Balkán přerušili. Zmíněny jsou i bitvy s českou účastí, např. u Lehnice či u Grunwaldu. Když opět poskočíme v čase, pozornost je věnována všem důležitým konfliktům zejména v Evropě, za Asii a Severní Ameriku je však zastoupeno také několik důležitých bitev. Z napoleonských válek je zastoupena z nepřeberného množství větších či menších střetů, které tyto války přinesly, pouze bitva u Lipska. Zde je určitě škoda, že se prostor nenašel i pro Slavkov, ale fakt je také ten, že bitva u Slavkova jako nejoslavnivější vítězství Napoleona Bonaparta je i pro veřejnost známou.

19. a 20. století je autorem v publikaci věnována zhruba třetina celkového rozsahu. 1. světová válka jako konflikt do té doby nevídaných rozměrů je zastoupena celkem čtyřmi bitvami (Marna, Gorlice, Jutsk a u Saint-Mihiel). Tato pojednání jsou již také rozsáhlejší než bitvy antiky nebo středověku, rozsah je klidně až osm stran na jedno střetnutí. Chyb je v textu minimálně, např. s bitvou u Gorlice v popisku map s fázemi bitvy, kde je chybně letopočet 1918 a má být 1915. Osobně jsem rád i za to, že z meziválečného období je zpracována zejména bitva u Varšavy z roku 1920 (včetně ukázek propagandistických letáků jak z polské, tak sovětské strany), protože ta svým výsledkem výrazně promlouvala do poměrů ve východní Evropě v tomto období.

Druhá světová válka je autorem akcentována u celkem pěti bitev (o Británii, u Midway, u Kurska, v zálivu Leyte a o Berlín). Zajímavé je, že autor věnoval jednu stať v textu i studené válce, která sice nikdy nevypukla v otevřený konflikt a projevovala se řadou zástupných válek, ale pro připomenutí hrozeb nukleární války je oddíl nazvaný Poslední eskalace (prosinec 1983) pro čtenáře dle mého názoru rozhodně cenný i když se nedá pojmout jako klasická bitva či přesně ohraničit. V závěru publikace je věnována pozornost bitvám z nedávné minulosti (o Kuvajtu, letecká válka o Kosovo). Na posledních stranách autor shrnuje podstatu lidských konfliktů v dějinách a navozuje otázku podob a forem jejich budoucnosti, kdy konstatuje, že bude potřeba se vrátit k diplomatickým řešením, případně akcím výhradně s mandátem OSN nebo nalézt jiný efektivnější systém, než je ten současný. Na úplném konci publikace je čtenáři k dispozici soupis informačních zdrojů a obsah.

V rámci celkového shrnutí knihy musím uvést, že je to dílo zdařilé nejen pro čtenáře zapáleného do vojenské historie, i pro celkový přínos v přehledu o vývoji za posledních více než dva tisíce let. A klidně bych publikaci doporučil každému, kdo si chce prohloubit znalosti historie, tedy i pro školáky a studenty, a to i na základě toho, že je publikace čtivá a doplněná mnoha zajímavými ilustracemi, schémata a mapami. Co se týká přehledových a encyklopedických děl, situace je pro jejich příznivce v posledních cca 20 letech na českém knižním trhu dobrá (a to ať už šířkou a různorodým zaměřením vydávaných titulů, tak jejich záživným zpracováním) a myslím, že kdo sáhne i po této práci, chybu rozhodně neudělá.

Tomáš Řepa

ELBL, P. B.: *Maršál Bernadotte. Z bitevního pole na královský trůn.* Praha: Akcent, 2015. 589 s.

V roce 2015 vyšla publikace, která mapuje výjimečný osud napoleonského maršála Jean-Baptiste Bernadotta. Autorem je historik Pavel Benedikt Elbl, který publikuje vědecké a vědecko-populární články mimo jiné se zaměřením na církevní dějiny, a právě na období napoleonských válek, které jsou v centru jeho zájmu již delší dobu. V minulosti již vydal několik knih o osobnostech z tohoto období věnované např. Wellingtonovi, Bagrationovi, Talleyrandovi nebo dalšímu napoleonskému maršálovi Lannesovi. Svými publikacemi se tak řadí k autorům jako jsou zejména Jiří Kovařík nebo Michal Šťovíček, kteří dále popularizují právě napoleonské období, které je svojí dramatičností (a také tím, že výrazně zasáhlo i do dění v českých zemích, nejvýrazněji válečnými událostmi v roce 1805 a 1809) rozhodně zajímavé a čtenáři z řady důvodů hojně vyhledávané. Autorovou nespornou výhodou je schopnost pracovat s cizojazyčnými prameny rozmanité povahy, v řadě případů se jedná i o memoáry, kde je třeba mít se na pozoru a přistupovat k nim s kritickým odstupem.

Život maršála Bernadotta se od řady Napoleonových vojevůdců lišil. I když prokázal v mnoha bitvách statečnost, záračnými vojenskými schopnostmi neoplýval, byl spíše jen lehce nadprůměrným vojevůdcem a mezi maršály císařství rozhodně nevyčníval, na rozdíl od jiných však byl velmi organizačně zdatný, předvídací, vypočítavý a s politickým talentem, který se nakonec obrátil i proti Napoleonovi, přestože za cestu na výsluní vděčil jednoznačně právě jemu. Díky schopnosti předvídat vývoj dalších událostí a být na té správné, tedy vítězné straně, se z maršála Bernadotta stal posléze král Švédska a Norska, založil královskou dynastii ve Švédsku, která tam vládne dodnes, a především se stal z jednou z výrazných a vlivných postav turbulentního dění konce 18. a 1. poloviny 19. století v Evropě. Své výjimečně úspěšné cesty si byl i sám vědom, a přestože nedosáhl takového věhlasu jako sám Napoleon, jeho úspěch byl trvalý a nebyl zakončen strmým pádem jako u francouzského císaře, který přecenil své síly a konec života kvůli tomu nuceně strávil ve vyhnanství.

Velice zajímavý je již autorův úvodní popis Bernadottova dospívání a mládí, který ukazuje, jak přelomová byla doba Velké francouzské revoluce a napoleonských válek a hovoří o vlivech, které zformovaly charakter budoucího skandinávského panovníka. Strmější hodnostní postup v armádě měl před Bernadottem již jen sám Napoleon Bonaparte. V okamžiku výbuchu revoluce v roce 1789 byl mladý Bernadotte, který se s jejími myšlenkami ztotožnil a vládu Bourbonů upřímně nesnášel, pouze v hodnosti vrchního seržanta, v říjnu 1794 dosáhl již hodnosti divizního generála. Prošel mezitím nasazením prakticky na všech hranicích Francie, snad s výjimkou Španělska, bojoval v Belgii, v Itálii i na Rýně. V několika případech projevil milosrdenství, často nechával recipročně vyměňovat zajatce, snažil se šetřit civilní obyvatelstvo a sídla na nepřátelském území nenechával zbytečně drancovat. Tato jakási „laskavost“ se nakonec stala charakteristickým rysem jeho přístupu k vojenskému řemeslu, čímž si postupně získával respekt i ze strany nepřátel Francie. Vojáci z jemu podřízených jednotek navíc měli jistotu, že se bude starat o jejich pohodlí stejně jako o své vlastní.

Publikace, která má téměř 600 stran je rozdělena do celkem devíti kapitol, z toho šest je věnovaných přímo maršálovi a jeho životním osudům. Kromě úvodního slova autora a závěrečného rozboru pramenů a literatury je součástí i obrazová příloha. V každé kapitole jsou i citovány pasáže z nejrůznější korespondence, které dotváří obraz o maršálovi a okolnostech jeho kariéřního a politického vzestupu doplněné i popisem bitev. Některé pasáže jsou dramatičtější, někdy se vyprávění soustředí spíše na přiblížení každodenních povinností v armádě, administrativě a politice. Jako negativum působí snad jen to, že citace nejsou přímo v textu, z čeho přesně autor v té, které části

textu vychází, se tak můžeme bohužel pouze domnívat. To je ovšem velmi častý jev u publikací o napoleonských válkách, u moderních dějin jsou naopak citace přímo v textu nebo přinejmenším za každou kapitolou, nejčastějším způsobem odborného i populárně naučného stylu publikování.

Autor se věnuje i maršálovu osobnímu životu, protože patrně nejpikantnější zápletkou Bernadottova života a jistě i faktorem, který ovlivnil možnosti, které se mu v životě nabízely, bylo to, že si vzal za manželku Desirée Clary. Nešlo o nikoho jiného než o bývalou Napoleonovu snoubenku, kterou však opustil a dal přednost vlivné a důležitými kontakty oplývající Joséphine de Beauharnais. Sňatek s Desirée se konal 17. srpna 1798 a za svědky šli starší Napoleonův bratr Josef Bonaparte s manželkou a mladší bratr Lucien Bonaparte s manželkou. 4. července 1799 se narodilo jejich jediné společné dítě, syn Oskar. Ve svých důsledcích znamenal sňatek s Desirée pro Bernadotta další vzestup a sám Napoleon se později nechal slyšet, že právě díky tomuto sňatku se mohl těšit jeho dlouho trvající podpoře. Ať to již bylo nakonec jakkoliv, je jasné, že od tohoto okamžiku Bernadottova kariéra nabrala další dynamiku (je však třeba uvést i Bernadottovo působení v diplomacii a krátce i v pozici ministra války v roce 1799). A je potřeba zmínit i fakt, že přátelské vztahy s řadou členů rodiny Bonapartů si Bernadotte zachoval i v době, kdy už byl značnou částí francouzské společnosti i přímo Napoleonem zavržen.

Vrchol Bernadottovy vojenské kariéry přišel se ziskem nejvyšší možné hodnosti maršála císařství spolu s 13 dalšími 19. května 1804, z nejvýznamnějších vítězných bitev se pak účastnil mezi jinými Slavkova, Wagramu nebo obrany ostrova Walcheren. Nejvíce problematickou epizodou naopak bylo nepodpoření maršála Davouta, se kterým se navzájem nesnášeli, v bitvě u Auerstadtu v roce 1807, který pak sám čelil dvojnásobné pruské přesile a přesto uspěl. Pozoruhodná vojenská kariéra se od roku 1809 zastavila, maršálovy administrativní a politické schopnosti však našly uplatnění i mimo Francii, a to sice ve Švédsku, kde vládl slabý král Karel XIII., navíc bez potomků. Ten nakonec i po Napoleonově přímluvě a Bernadottově zvolení parlamentem Riksdagem následně svolil k adopci Jean-Baptiste Bernadotta, čímž se stál jak švédským korunním princem, tak de facto vládcem Švédska, a to ještě za králova života. Revoluční a napoleonské války tak umožnily vzestup muži, který královské zřízení nesnášel a bojoval proti němu, ale na základě mocenských změn se mohl sám stát králem. Skutečně fascinující příběh plný paradoxů, taková však byla tato převratná doba. A aby nebyl dramatickým momentům konec, nakonec se i Bernadotte jako švédský korunní princ zúčastnil bitvy národů u Lipska v roce 1813, tentokrát již však na straně nepřátel Francie, k čemuž byl, nutno podotknout, Napoleonem a jeho nevybíravou politikou, vlastně i donucen. Tažení ve Francii, ani Napoleonova stodenního císařství zakončeného definitivní porážkou u Waterloo se již Bernadotte se švédskými vojáky záměrně nezúčastnil i kvůli tomu, že nechtěl bojovat proti svým krajanům.

Autor se věnuje i dalšímu výraznému úspěchu, kterého se povedlo švédskému korunnímu princovi dosáhnout, a to sice získání Norska od Dánska, kde posléze také usedl na trůn jak král. Na švédském trůnu Bernadotte vládl jako Karel XIV. a na norském jako Karel Johann III. Vláda tohoto švédského a norského krále byla úspěšná, dbal na zájmy státu a postupné reformy včetně zavádění obecní samosprávy. Ačkoliv se švédštinu ani norštinu nikdy nenaučil, opět prokázal své administrativní schopnosti. Když 5. května 1821 Napoleon jako Bernadottův nejdůležitější životní soupeř, rival, spojenec, donátor, kritik i nepřítel, to vše v jedné osobě, ve svém vyhnanství na ostrově Svaté Heleny zemřel, Bernadotte prožíval šťastná léta na švédském i norském trůnu. Napoleon se vůči němu na sklonku života vyjadřoval rozporuplně, což bylo pro jejich vzájemný vztah v uplynulých desetiletích dosti vypovídající, ale nakonec jeho hodnocení, které se nám dochovalo, bylo přeci jen více smířlivé. Napoleon o Bernadottovi řekl, že jej osobně sice zklamal, že ho může obvinít z nevděčnosti, ale nikoliv ze zrady, protože chápe, že již hájil zájmy Švédska. Bernadotte vytrval na trůnu až do své smrti v roce 1844.

Myslím, že když čtenář se zálibou (nejen) v napoleonské problematice sáhne po této publikaci, určitě nebude zklamán. Je v ní obsaženo mnoho zajímavých informací a čtenáři je navíc ponechána i jakási volnost v jeho osobní interpretaci zmiňovaných událostí, rozhodně nejsou přítomna nějaká jednostranná hodnocení nebo dokonce odsudky. Rod Bernadotte vládne Švédsku jako konstituční monarchii dodnes. Švédsko má své potíže, ale je to demokratický stát s fungujícími institucemi, a i na tomto poli Karel XIV. rozhodně zanechal svoji stopu. Životní příběh Jean-Baptiste Bernadotta, řadového královského vojáka, republikánského generála, velvyslance a ministra války, maršála císaře Napoleona, vévody Ponte-Corvo, korunního prince a posléze švédského i norského krále určitě stojí za připomenutí a tato publikace je v tomto ohledu rozhodně zdařilým krokem.

Tomáš Řepa

CIDĚNKOV, Grigorij Gennadjevič: *Gumanitarnaja pomošč Čechoslovackogo Krasnogo Kresta RSFSR i USSR vo vremena goloda 1921–1923 gg.* In: *Vestnik MGIMO-Universitěta*, 6/63, 2018, s. 62–80.

V předvečer 100. výročí vypuknutí hladomoru v Rusku a na Ukrajině v letech 1921–1923 publikoval docent katedry řízení a služeb Samarské státní sociálně-humanitní univerzity G. G. Ciděnkov ve Věstníku Moskevského státního ústavu mezinárodních vztahů důležitou studii o československé humanitární pomoci. Na základě dobové i současné ruské, ukrajinské i československé literatury, publikovaných pramenů a fondů třinácti ruských archivů podává obraz pomoci nejen ČSČK, ale i československého státu, umělecké fronty i KSČ.

Z iniciativy ministra zahraničí E. Beneše vznikl Ústřední výbor pomoci hladovějícím v Rusku, který byl financován vládou ČSR, dobročinnými a komerčními organizacemi a jednotlivci. Mezi prvními poslal šek na jeden milion Kč prezident T. G. Masaryk. Největší pomoc Výbor směřoval do Samarské gubernie v Povolží, do Melitopolského újezdu Tauridské gubernie a do Záporožské gubernie na Ukrajině, kde žil velký počet českých kolonistů. Československá vláda přidělila Výboru deset milionů Kč ze státního rozpočtu.

V únoru 1922 přijel do Samary první československý ešalon s nákladem osmi vagonů oděvů a prádla, sedmi vagonů cukru, sedmi vagonů hrachu, osm vagonů jáhel a krup, vagonu čaje a vagonu mýdla. Celkem od února do srpna 1922 přibyly do Samarské gubernie tři ešalony ČSČK složené z 83 vagonů. Další pomoc směřovala do Melitopolského a Berdjanského újezdu Tauridské gubernie na jižní Ukrajině – tři ešalony. Samostatně byly zásobovány české kolonie Čechohrad, Bohemka a Konský Záhon. Z Melitopolu byly zásobeny také české rodiny v okolí Novorossijska v Anapě, Anastasijeve, Glebovce, Vladimirovce, Mefodijeve, Těkosu a Těšebsu. Z prostředků prezidenta Masaryka byla poskytnuta pomoc vědcům, učitelům a studentům vysokých škol. Masarykova univerzita v Brně poslala ruským a ukrajinským vědcům šest vagonů cukru, vagon rybího tuku, tři tuny kávy, dvě tuny kakaa, dvě tuny čokolády, devět tun instantního mléka a deset tun kancelářských potřeb, sešitů, knih a časopisů. V roce 1923 československé vysoké školy a knihovny poslaly 900 tun knih ruským a ukrajinským knihovnám a vysokým školám, což hradila československá vláda.

Výbor také zorganizoval evakuaci dětí z hladomorem postižených gubernií do ČSR. Celkem 400 československých rodin bylo ochotno přijmout ruské a ukrajinské děti. Nakonec bylo vysláno 439 dětí z dětských domovů, zejména chlapců do 14 let. Ale již v březnu 1923 se NKVD dožadovala repatriace dětí, neboť tušila, že se děti nebudou chtít vrátit. Návrat sirotků z dětských

domovů prý požadovali jejich rodiče. Vzhledem k nesouhlasu s návratem jak ruských a ukrajinských dětí, tak i jejich českých pečovateli se do roku 1929 vrátilo jen 251 dětí.

Autor se rovněž věnuje problematice průmyslových a zemědělských komun, které vyslala dle pokynů Kominterny KSČ v letech 1922–1926 do SSSR. Šlo především a komuny Pragomašina v Tbilisi, Interhelpo v Turkmenistánu na území dnešního Kyrgyzstánu, Reflektor, Slovácká komuna a Kladenská komuna u Stavropolu.

Pro obce s českou menšinou uvolnila československá vláda půjčku 15 mil. Kč určených na nákup zemědělských strojů, semene, náradí a skotu se splatností do pěti let. Pozoruhodné bylo rozhodnutí Čechů žijících ve východní (sovětské) Volyni, kteří se rozhodli poskytnout hladovějícím v Povolží několik liber (409 g) z každého pudu (16 kg) sklizeného obilí.

Jaroslav Vaculík

MENKOUSKI, Viachaslau – ŠMIGEL, Michal – DUBINKA-HUSHCHA, Lizaveta: *“The Hunger Games”: Ukrainian Famine of 1932–1933 in History, Historiography and Historical policy.* Banská Bystrica: Belianum, 2020. 270 s.

V roce 2020 vyšla publikace, která se zaměřuje na téma, které si rozhodně zaslouží naši pozornost, protože tvoří základ historické paměti pro velké množství obyvatel východní Evropy, zdaleka nejen Ukrajinců, jak by se mohlo někdy zdát. Jedná se o problematiku ukrajinského hladomoru odehrávajícího se od roku 1932 do roku 1933. Jeho dopady však byly dalekosáhlé, a to prakticky ve všech aspektech vývoje společnosti, z nichž nejdůležitější byl demografický, ekonomický a zejména politický, protože vytvořil neblahé dědictví, na které navázala řada dalších dějů, většinou s opětovně tragickým vyústěním pro rozsáhlé oblasti a masy obyvatel východní Evropy. Za autorstvím této publikace stojí rozmanitý tříčlenný mezinárodní kolektiv profesora Viachaslaua Menkouského z Běloruské státní univerzity v Minsku, docenta Michala Šmigela z Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici a doktorky Lizavety Dubinky-Hushchy z Copenhagen Business School v Kodani. Jedná se o zkušené autory s mezinárodním renomé. Jedinčnost této publikace je patrná již z jejího zvoleného formátu, je rozdělená na dvě totožné poloviny, z nichž první je anglickojazyčná a druhá ruskojazyčná. Díky tomuto přístupu se tak shrnutí základních informací, nová zjištění i interpretace právě těchto autorů může dostat i ke čtenářům, kteří jsou limitováni svými jazykovými dovednostmi.

Již v předmluvě je konstatováno, že téma ukrajinského hladomoru je jedno z vůbec nejakcentovanějších, je mu věnováno přes dvacet tisíc publikací všech druhů, je rozkročeno do řady vědních disciplín, mezi jinými sociologie, historie či politologie. Je pochopitelné, že při takové šíři zaměření, již ani odborníci leckdy neznají všechna stěžena díla a jejich pojetí v přístupu k této problematice. Navíc vychází publikace stále nové. Přínos mezinárodního týmu odborníků v této práci je tedy spojen i s tím, že jsou schopni propojit znalosti a náhled jednotlivých národních a regionálních (např. severní či severoevropská – nordická nebo střeoevropská) škol a výjimečných vědeckých osobností (z těch českých je zmíněn především Václav Veber), které se ukrajinskému hladomoru věnovaly a nadále věnují. Publikace je rozdělena do šesti hlavních kapitol: předmluva, úvod – dějiny sovětského hladomoru, historiografie hladomoru, historická politika Ukrajiny a Ruska, závěr – mezinárodní reakce a legislativní akty a poslední kapitola je věnována medailonkům osobností výzkumu hladomoru.

Název publikace by možná mohl v některém čtenáři vzbuzovat dojem, že téma zlehčuje či ironizuje, opak je však pravdou, kolem ukrajinského hladomoru a jeho výkladu se stále odehrá-

vá mnoho politických hrátek, přičemž především historiografické, sociologické a politologické trendy výkladu tak traumatizující minulosti pochopitelně vytváří přesah i ve vnímání naší současnosti a v tendencích budoucích generací, jak k tématu přistupovat. Nejmarkantnější rozdíl pojetí můžeme vnímat i vlivem hybridního konfliktu na Ukrajině se svým rozměrem v dezinformačních a vlivových operacích mezi Ukrajinou a Ruskem. Téma tedy i nadále budí emoce a kontroverzi. A to i přesto, že počty pamětníků hladomoru neustále klesají, v zajetí geopolitiky je tak významná část debaty o základních parametrech toho, co se tehdy v souvislosti s hladomorem odehrálo. To vše se týká i alespoň přibližných statistik obětí a toho, jestli se jednalo o organizovanou genocidu či ne. Těmto pasážím v napětí mezi Ukrajinou a Ruskem v interpretaci hladomoru za posledních 30 od rozpadu SSSR je věnováno celkem 15 stran. Osobně považuji za nejcennější právě uvedení zneužívání minulosti pro politické cíle, téma ukrajinského hladomoru je v tomto ohledu lákavý cíl, protože množství jeho obětí je natolik obudné, že zde skutečně platí památný výrok o smrti jednotlivce rovnající se tragédii, ale smrti milionu jako pouhé statistiky. Tento výrok, který patrně sám Stalin nikdy neproněs, je zde velmi vhodným. I díky tomu existuje statistika, že ve 20. století každý čtvrtý Ukrajinec zahynul násilnou smrtí či hladomorem a pokud bychom posuzovali jen první polovinu 20. století, byl by tento poměr dokonce ještě horší a závažnější.

V závěru je trefně uvedeno, že charakteristickým rysem dnešní doby je důvěra politických aktérů ve svou schopnost definitivně hodnotit historické události, aniž by byli odborníky. Nedostatek odborných vědeckých dovedností, metodologie historického bádání, roztržštěná znalost konkrétního historického materiálu nebrání politikům na různých úrovních v touze navrhnout (či spíše vnutit) rigidně stanovený výklad historických událostí, udělat z historické vědy nástroj hledání a legitimizace „užitečné minulosti“. Tento termín přitom poprvé uvedl americký badatel Van Wyck Brooks již bezprostředně po skončení první světové války. Zejména vědecké komunitě bylo přitom nabídnuto, aby pro dobro společnosti využila pouze tu část minulosti, která by mohla být užitečná pro současnost. Pokud se v minulosti taková užitečná součást nenajde, musí být nalezena a vytěžena. To je ve zkratce již evidentní historická lež (nebo eufemisticky řečeno částečná pravda) navržená pro „dobro dneška“. To, co se dnes děje s výkladem sovětských dějin, v mnoha ohledech odpovídá ideologii „užitečné minulosti“. Historická politika se tak specializuje na vytváření a reprodukci napodobení, vytváří fiktivní realitu, která může nejen aktivně ovlivňovat současnou realitu, ale také ji přímo nahrazovat. Dějiny stalinského období, stejně jako celé sovětské dějiny, nejsou ani tak rekonstruovány, jako spíše přímo cíleně konstruovány. S tímto výkladem autorů publikace se jednoznačně ztotožňuji.

Publikace *“The Hunger Games”* je cenným příspěvkem ke zkoumání jedné z nejtragičtějších kapitol lidských dějin iniciované z působení Stalinova totalitního režimu. Nepochopení a neúcta k závažnosti této tragédie se přetavilo i v jakýsi souboj o výklad dějin v současnosti, a to zcela v účelovém zajetí politiky. Jsem proto rád, že v mapování těchto jevů jsou schopni spolupracovat renomovaní vědci a badatelé v mezinárodním měřítku, tato publikace je prací na pomezí díla historiografického a politologického, každému čtenáři poslouží jako hodnotný pramen poznání dějin ukrajinského hladomoru v podstatně širší perspektivě, která by mohla být shrnuta v úvaze, že se jedná o nešťastnou minulost, která ale ještě zdaleka nepominula.

Tomáš Řepa

SALKOV, Anatolij: *Nacionalno-teritoriálne konflikty v Centralno-Vostočnej Jevrope vo vněšnej politike SSSR (1938–1949)*. Minsk: BGU, 2019. 743 s.

Monografická studie běloruského historika, vedoucího katedry slovanských dějin Běloruské státní univerzity Anatolije Petroviče Salkova „*Nacionalno-teritoriálne konflikty v Centralno-Vostočnej Jevrope vo vněšnej politike SSSR (1938–1949)*“ se stala pozoruhodným jevem v historiografii postsovětských zemí, a to zcela zaslouženě. Je to objektivní a vyčerpávající studie, která představuje syntézu dějin národnostních a teritoriálních konfliktů ve střední a východní Evropě v letech 1938–1949 se zvláštním zřetelem k úloze SSSR v řešení těchto sporů.

Autor využil úctyhodné množství archivních pramenů z předních archivů Ruské federace a Běloruska včetně fondů Archivu zahraniční politiky Ruské federace (AVPRF), Státního archivu Ruské federace (GARF), Ruského státního archivu soudobých dějin (RGANI), Ruského státního archivu sociálních a politických dějin (RGASPI) a Národního archivu Běloruska (NARB). Byly také hojně využity početné a rozsáhlé publikace diplomatických dokumentů téměř ve všech jazycích států střední a východní Evropy a početná memoárová literatura včetně posledních nejčerstvějších vydání. Monografie A. P. Salkova je přínosná po všech stránkách, především vzhledem k tomu, že problémům národnostních a územních konfliktů ve střední a východní Evropě historiografie postsovětských zemí – navzdory zjevné aktuálnosti této tematiky ve státech tohoto regionu – věnuje spíše omezenou pozornost.

Kniha má logickou a do detailů propracovanou strukturu, která v plné míře odpovídá záměrům autora. První díl monografie je věnován Karpato-Alpskému regionu a má čtyři kapitoly, analyzující československo-maďarský konflikt na jižním Slovensku, maďarsko-rumunský konflikt v Transylvánii, jugoslávsko-rakouský konflikt v jižních Korutanech a jugoslávsko-italský konflikt v Kraňsku a Istrii. Druhý díl, který obsahuje čtyři kapitoly, je věnován balkánskému regionu. Tyto kapitoly se zaměřují na albánsko-řecký národnostně-územní konflikt v jižní Albánii, bulharsko-rumunský konflikt v jižní Thrákii a jugoslávsko-bulharský konflikt ve východní Makedonii.

Zevrubná a všestranná analýza těchto konfliktů je celkem úspěšně zařazena do širšího historického a mezinárodního kontextu. Každá kapitola má úvodní rozsáhlý úvod, který na základě existující historiografie pojednává o historických a etnických předpokladech a kořenech patřících konfliktů. Podobný přístup umožňuje plnohodnotnou a přesvědčivou rekonstrukci složitého, rozporného a barvitého obrazu zkoumaných konfliktů a zjištění úlohy všech faktorů, které v různé míře měly vliv na pozice stran zapojených do konfliktů, včetně sovětského faktoru. Podle mínění A. Salkova, zatímco v meziválečném období sovětský faktor byl celkem nepatrný, v poválečných letech začala hrát sovětská diplomacie klíčovou, často rozhodující roli v procesu vyrovnání četných teritoriálních konfliktů ve střední a východní Evropě.

Před rozбором konkrétních národnostních a územních konfliktů autor zdůvodněně poukazuje na to, že bilance, přesvědčivost a legitimní uznání etnických a historických argumentů „patřily k nejdůležitějším faktorům vyrovnání konfliktů. Přitom velmoci a bezprostřední účastníci konfliktů manipulovali poměry a konkrétním obsahem těchto argumentů... Jiné argumenty většinou roli nehrály“ (s. 11). Autor poznamenává, že „většinou patřila prioritou etnické argumentaci – početné převaze určitého národa nad jinými národy v určité oblasti“ (s. 11). Podle A. Salkova, „zákeřnost etnického přístupu“ spočívala v tom, že „zpravidla používaný etnický ukazatel platil jen v momentě mezinárodního vyrovnání, kterému často předcházely politické nebo vojenské události vážně a podstatně zkreslující etnické poměry v diskutované oblasti (migrační, evakuace, etnické čistky atd.)“ (s. 11).

Na základě rozsáhlých diplomatických dokumentů a archivních pramenů autor dochází k závěru, že právě žonglérství etnickými a historickými argumenty v kombinaci s prosazováním vlastních geopolitických a ideologických zájmů určovalo skutečnou motivaci a chování diplomacie SSSR a jiných velmocí v procesu vyrovnání konkrétních národnostních a teritoriálních sporů ve střední a východní Evropě. Moskva často měnila poměr etnických a historických argumentů tak, aby jejich kombinace co nejlépe odpovídala sovětským geopolitickým a ideologickým zájmům v konkrétním regionu. To všechno v plné míře platí také pro konflikty v jiných regionech Evropy mimo geografický rámec této studie. Jedním z příkladů může posloužit vztah sovětského vedení k lužickosrbskému národnímu hnutí ve východním Německu v prvních letech po skončení druhé světové války.

Existovaly ovšem i jiné motivační páky ovlivňující proces vyřešení územních sporů. V této souvislosti poukazuje autor na skutečnost, že v určitém období pozice sovětské diplomacie vůči Maďarsku byla poznamenána zjevnou „politikou zlosti a pomstou“ vyvolaných aktivní účastí maďarské armády v bojích proti Rudé armádě na straně nacistického Německa na východní frontě. Náčelník Generálního štábu maďarské armády generál-plukovník G. Wert, který se koncem války dostal do sovětského zajetí, vysvětloval pozici Budapeště snahou získat dodatečnou podporu Německa nutnou pro záruku zachování v rámci Maďarska všech získaných území včetně jižního Slovenska, Transylvánie, Podkarpatské Rusi a Banátu.

Autor občas zpřístupňuje čtenářům různé archivní zajímavosti a kuriozity, které odrážejí specifické ovzduší zkoumaného období. Jedním z příkladů je popis jednání lidového komisaře zahraničních věcí SSSR V. M. Molotova s velvyslancem Československa v SSSR J. Horákem 29. prosince 1945 kdy Horák mezi jiným „opakovaně žádal o souhlas J. V. Stalina, aby známý český hudební skladatel Vítězslav Novák mu mohl věnovat svou symfonii“ (s. 117).

Jako zvláště důležitá se jeví, podpořena archivními prameny, poznámka A. P. Salkova, že „Berlín plánoval přetváření celého povodí Dunaje v ryze německý etnický prostor... Berlín se připravoval na vytváření oblasti ryze německého osídlení ze severu na jiho-východ od Rakouska... téměř do dunajské hranice Bulharska. Zcela reálnou byla možnost zavedení v patřičných oblastech Maďarska, Jugoslávie a Rumunska pod tlakem Německa regionální národnostní autonomie německé menšiny anebo dokonce prohlášení „samostatnosti“ těchto oblastí s následujícím připojením k Německu“ (s. 203–204). Tyto údaje svědčí o tom, že objektem nacistického „rasového inženýrství“ se zjevně staly důsledky se měly stát nejen národy států okupovaných Německem, ale také obyvatelstvo četných středoevropských satelitů Berlína.

Důležitou pozitivní stránkou monografie je bohatý a kvalitní kartografický materiál, který komplexně znázorňuje zkoumané problémy a usnadňuje vnímání složité látky. Šestnáct barevných map úspěšně znázorňuje dynamiku regionálních územních změn a vývoj konkrétních konfliktů ve střední a východní Evropě.

Solidní a vyčerpávající studie A. P. Salkova, která zpřístupňuje odborné veřejnosti dosud nepoužité archivní materiály z klíčových archivů Ruské federace a Běloruska, je bezesporu úspěchem a cenným přínosem k rozvoji slavistiky a historické vědy. Monografie A. P. Salkova bude určitě užitečnou pro historiky a slavisty nejen v Bělorusku, Rusku a v jiných postsovětských státech, ale také pro širokou odbornou veřejnost ve střední a východní Evropě, tím spíše, že přístup k ruským archivům je z různých důvodů omezen. Je jenom politováníhodné, že tato kniha byla vydána mikroskopickým nákladem 100 exemplářů, a proto bude sotva přístupná badatelům mimo Bělorusko.

Kirill Ševčenko

MAREK, Jaromír: *Interhelpo. Tragický příběh československých osadníků v Sovětském svazu*. Brno: Host, 2020. 325 s.

Z pera zahraničního zpravodaje Českého rozhlasu vzešla populárně-vědecká publikace o jednom z vystěhovaleckých družstev, které ve 20. letech 20. století zorganizovala z podnětu Kominterny KSČ. Československá historiografie měla dosud k dispozici pouze monografii slovenského autora Pavla Polláka *Internacionálna pomoc československého proletariátu národom SSSR*, která vyšla v Bratislavě v roce 1961 a podávala historii družstva Interhelpo v tehdejší marxistickém výkladu. Podobně byly napsány dobové publikace z pera komunistických publicistů Petra Jilemnického a Jiřího Weila.

Velkým přínosem práce je využití vzpomínek pamětníků, žijících dosud v hlavním městě Kyrgyzstánu Biškeku, na Slovensku a v České republice. Vhodně bylo využito i paměti publikovaných v knize Věry Holé a Eframa Vicherka *Vzpomínky na činnost průmyslového družstva československých dělníků v sovětské Kirgizii*, kterou vydal ÚV SČSP v roce 1975. O družstvu Interhelpo píše ve svých pamětech i 1. tajemník ÚV KSČ z doby Pražského jara Alexandr Dubček, který tam se svými rodiči strávil dětství.

Autor využil i archivních dokumentů uložených ve *Sdružení Čechů v Kyrgyzstánu Nazdar*, archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR, Archivu Kyrgyzského ministerstva vnitra v Biškeku a soukromém archivu vnučky zakladatele družstva Elvíry Marečkové. Použil také rukopisy z pera pamětníků a stávající odbornou literaturu.

Kniha je vhodně doplněna velkým množstvím dobových i současných fotografií, chronologií událostí vztahujících se k vystěhovalectví do SSSR z let 1922–1943 a poznámkovým aparátem, který čítá 180 položek. Je rozdělena na základě chronologicko-problémového principu do čtyřiceti kapitol, což přispívá k přehlednosti a čtivosti textu.

Historie Interhelpa začala 9. listopadu 1924, kdy ustavující schůze v Žilině přijala stanovy družstva a smlouvu se sovětskými úřady o přesídlení do SSSR. První transport se 117 členy a 186 rodinnými příslušníky všech národností ČSR odjel 29. března 1925 a do Pišpeku (později Franze, nyní Biškek) přijel 24. dubna. Následovaly další transporty, a to mezitransport 60 osob 15. listopadu 1925, druhý transport 606 lidí 7. srpna 1926 a třetí transport 24 osob 2. dubna 1928.

Interhelpo vzniklo díky Nové ekonomické politice realizované v SSSR v letech 1921–1928. S nástupem 1. pětiletého plánu 1. října 1928 postupně ztratilo svou samostatnost vstupem do Všesvazového svazu výrobních družstev, kdy se začlenilo do systému sovětského družstevnictví. V důsledku zosířených politických perzekucí po zavraždění Kirova 1. prosince 1934 došlo ke dvěma vlnám návratů řady příslušníků Interhelpa v letech 1937–1938, a ti, kteří zůstali, museli přijmout sovětské občanství. V roce 1939 byly klíčové závody Interhelpa zestátněny. Politické procesy pokračovaly i po vypuknutí války s nacistickým Německem 21. června 1941. V roce 1942 muži, kteří nevstoupili do 1. československého samostatného praporu v Buzuluku, byli odvedeni do pracovní armády a v roce 1943 byl zestátněn zbytek Interhelpa.

Autor během svého pobytu v Kyrgyzstánu v roce 2007 natočil hodinový televizní dokument *Interhelpo – historie jedné iluze*. Navštívil také kazašské Almaty (dříve Alma – Ata), kde se setkal se zakladatelem družstva Rudolfem Marečkem. V závěru své knihy Marek shrnuje, že za 18 let existence se Interhelpo od nuzného začátku vypracovalo k velmi dobrému ekonomickému výkonu i slušným životním podmínkám: „*Díky mimořádnému nasazení se přistěhovalcům podařilo vytvořit fungující výrobní družstvo, které bylo po určitou dobu klíčovým výrobním podnikem Kyrgyzské sovětské republiky.*“

Autor neopomíjí ani současnou situaci asi 500 potomků členů Interhempa. Ty sdružuje *Sdružení Čechů v Kyrgyzstánu Nazdar*, které usilovalo o restituci majetku družstva, které vybudovali bývalí českoslovenští občané. Majetkové restituce se však v bývalých postsovětských republikách neodehrály. Na rozdíl od Kazachstánu, odkud se do České republiky vrátila asi tisícovka krajanů, se o osud Čechů v Kyrgyzstánu nikdo nezajímá.

Jaroslav Vaculík

FREIMANOVÁ, Anna – JOHANIDESOVÁ, Tereza: *Václav Havel: Má to smysl! Výbor z rozhovorů 1964–1989*. Praha: Knihovna Václava Havla, o. p. s., 2019. 455 s.

Na konci letošního roku si připomeneme desáté výročí úmrtí posledního československého a prvního českého prezidenta Václava Havla. Shromažďování informací a materiálů o této osobnosti se věnuje instituce nesoucí jeho jméno – Knihovna Václava Havla. Právě tato instituce vydala výbor z rozhovorů Václava Havla z let 1964–1989, jehož editorkami jsou Anna Freimanová a Tereza Johanidesová. Nejedná se o odbornou edici pramenů (editorky zacházejí s texty volněji, např. některé názvy článků přizpůsobily konceptu knihy, zásahy do původních textů jsou popsány v bibliografické příloze).

V úvodu práce jsou zdůvodněna kritéria výběru rozhovorů (např. nezařazeny ankety, velké knižní rozhovory), popsány jsou také způsoby vedení rozhovorů ve sledované době, proveden je rozbor časopisů, kde tyto rozhovory vycházely. Jádro knihy pak tvoří výbor 52 rozhovorů, které jsou řazeny zejména podle data vzniku. Jedná se o rozhovory, které vyšly v průběhu celého sledovaného období, vedeny byly různými lidmi a vyšly v různých médiích. Každý rozhovor je uveden „přehledovou vizitkou“ (kdy a pro koho rozhovor vznikl, kdo ho pořídil). Doplněny jsou také vysvětlením základních událostí a představením významných osobností, o kterých je v textu pojednáno. Rozhovory jsou rozděleny do pěti kapitol, které člení knihu nejen časově, ale do značné míry také tematicky. Patrný je totiž vývoj témat, kterými se Václav Havel v rozhovorech zabývá (případně je na ně dotazován) – a to od spisovatele (zejména autora divadelních her), postupně je patrný zvyšující se objem jeho společenské angažovanosti (kdy bychom Havla mohli označit jako disidenta) až po Havla jakožto ikonu listopadových dní roku 1989 a budoucího prezidenta. Jedná se také o zajímavý pohled do myšlení Václava Havla, kdy v řadě rozhovorů vede zajímavé úvahy týkající se divadla, politiky i dalších oblastí. V rozhovorech se dotkl mnoha zajímavostí (např. vyjádření jeho vztahu k socialismu, vzpomínky na vězení). Jde také do značné míry o pohled do naší historie, která se v průběhu rozhovorů během sledovaného čtvrtstoletí velmi intenzivně odráží (od uvolnění v šedesátých letech, období pražského jara, následné normalizace, vznik Charty 77 až po sametovou revoluci).

Součástí knihy je bibliografická příloha představující soupis všech dohledaných rozhovorů Václava Havla (tedy i těch v knize neotištěných), které vyšly ve sledovaném období na území našeho státu i v zahraničí v tištěných médiích, a ediční poznámka obsahující informace o těchto rozhovorech. Kniha je doplněna několika fotografiemi, které tvoří předěl jednotlivých kapitol (zobrazují Václava Havla v dané době).

Na Václava Havla můžeme mít různé názory, část společnosti jej adoruje, část je k němu naopak kritická. Bylo by ale dobré zaujímat k němu postoje na základě relevantních informací. Z výboru rozhovorů je patrná dlouhodobá konzistentnost jeho názorů (snad až na změnu, kdy nechtěl být původně dlouhodobě politikem, což je ovšem období, které kniha nesleduje). Anotovaný výbor rozhovorů umožňuje čtenáři odbavit také některé záležitosti, které jsou Hav-

lovi dnes vyčítány (třeba týkající se údajně „pohodového kriminálu“). Proto je dobře, že je taková databáze rozhovorů k dispozici. Pro poznání nejen této inspirativní osobnosti, ale celého sledovaného období, se jedná o cenný počín.

Miroslav Jireček

TOMEK, Prokop: *Československá armáda v čase sametové revoluce. Proměny ozbrojených sil na přelomu osmdesátých a devadesátých let.* Praha: Svět křídél, 2019. 260 s.

V roce 2019 vyšla publikace, která se zaměřuje na doposud nepříliš reflektované, a přitom velmi zajímavé a cenné téma přerodu armády z ozbrojených sil státu totalitního typu na armádu demokratického státního zřízení, tedy zejména pod daleko větší kontrolou veřejnosti a volených zástupců než předtím. Autorem je zkušený historik Vojenského historického ústavu Prokop Tomek, který publikoval již více než 20 odborných monografií a desítek studií se zaměřením na druhý a třetí odboj, vojenská témata a vztah občanů a státní moci během komunistické totality. Již z tohoto publikačního shrnutí je jasné, že se jedná o historika schopného na vysoké úrovni zpracovat řadu různorodých témat, nejinak je tomu i u této jeho poslední knihy, která tím de facto otevírá toto doposud nepříliš reflektované téma transformace armády. Pramenná základna k tématu je sice bohatá (mimo jiné fondy vojenského správního archivu), ale doposud málo zpracovaná i z toho důvodu, že s archiváliemi tohoto typu se dá významněji pracovat až po více než 30 letech od doby, kdy byly spisy založeny, což uplynulo teprve před nedávnem.

Komunistický režim v roce 1989 zažíval již dlouhodobou krizi (především morální a ekonomickou) a ztrácel čím dál více půdu od nohama, poměry v armádě se však zdály být stabilní a neměnné a bylo to i z toho důvodu, že armáda byla od zbytku společnosti velmi izolována a spotřebovávala jako neadekvátně naddimenzovaný moloch obrovské množství zdrojů, které lze s jistotou označit v mnoha případech za nehospodárně investované. I díky tomu armáda neměla mezi lidmi potřebnou prestiž, protože její výdaje šly na úkor jiných důležitých oblastí fungování společnosti. Velice zajímavý však byl, i přes tyto všechny zmíněné problémy, její vývoj. I když změny společenských nálad neměly na fungování armády přímý vliv, protože byla podřízena vládě jedné totalitní strany, i zde je velice přínosné sledovat i přes nesmírnou setrvačnost postupnou změnu kurzu, ke které docházelo a která se nakonec dotkla i armády a jejích vnitřních poměrů.

Československo bylo ve vazalském postavení vůči SSSR, jehož vojáci byli na území přítomni od invaze vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968. O to zajímavější je fakt, že armáda se společenských změn v listopadu 1989 navenek nijak nezúčastnila a zůstala pasivní (a to i přes některá silácká prohlášení představitelů komunistického režimu o nasazení armády proti demonstrujícím občanům), řadu vojáků však toto dění rozhodně chladnými nenechávalo, a i díky práci Prokopa Tomka se o tomto můžeme dozvědět více.

Autor v úvodu knihy shrnuje, z jakých zdrojů čerpal, a proč zvolil právě problematiku transformace armády na přelomu 80. a 90. let. Publikace je rozdělena celkem do pěti kapitol a značného množství podkapitol. V nich historik Tomek postupně charakterizuje Československou lidovou armádu (ČSLA) na konci 80. let včetně krize zbrojní výroby, dále vývoj v listopadu 1989 a mimo jiné možné přípravy na násilný zákrok proti občanům, poté vývoj v armádě i společnosti až do podzimu 1990, transformaci mezi lety 1991 a 1992 a v závěru publikace i cestu k rozdělení Československa na dva samostatné státní útvary, Českou a Slovenskou republiku s těžkostmi, které toto rozdělení na základě politického rozhodnutí čelních představitelů státu provázely i v armádní oblasti.

Musím ocenit, že Prokop Tomek uvádí řadu zajímavých zjištění i v širších souvislostech, velmi přínosnou je např. pasáž o každoročním masivním nasazování vojáků a techniky při sezónních pracích v zemědělství, na stavbě klíčových státních podniků, jaderných elektráren nebo dokonce při opravě civilní železniční sítě, což se vydávalo za odborný výcvik. Jak si komunistický režim nelámal hlavu i s dodržováním vlastních zákonů vidíme i na tom, že právě toto nasazování lidských a technických prostředků bylo nezákonné, protože i branný zákon z roku 1949 definoval tyto možnosti výpomoci a nasazení jen v případě živelných pohrom, armáda byla jinak ze zákona určena výhradně na ochranu proti útoku zvenčí a udržování vnitřního pořádku, byla však tak mohutná, že pracovní síly jinde chyběly, a tak se bez ohledu na legislativní ukotvení na stranických sekretariátech rozhodovalo o každoročním použití armády. To se pochopitelně ihned po listopadu 1989 změnilo a vedení rezortu obrany uvažovalo, jak naložit s takovou masou vojáků. To nakonec vedlo i k úvahám o razantních změnách na poli základní vojenské služby a již zde byl položen základ pozdějšího přerodu armády na profesionální, byť definitivní rozhodnutí padlo až mnohem později.

Jako jakési komplexní shrnutí slouží samotný závěr, kdy autor uvádí, že právě rok 1989 může sloužit jako východisko zkoumání pozice a role armády v tehdejších nastávajících politických změnách. Situace armády se již v samotném roce 1989 začala poměrně výrazně lišit od předcházejících prakticky neměnných dvou desetiletí normalizace. Ohlášené změny se však většinou ještě nestihly realizovat, to urychlil až pád komunistického režimu, přičemž právě postoj armády měl významný vliv na nenásilné provedení změny režimu. Autor nabízí i srovnání s odlišnostmi vývoje v Polsku a Maďarsku. V publikaci je uvedeno i zarážející svědectví Miroslava Vacka (který zastával funkci náčelníka generálního štábu a následně i ministra obrany), který ve vzpomínkách bezprostředně po změně režimu a poté po 20 letech naprosto rozdílně hodnotí důvody a okolnosti pádu totalitního režimu a také svou roli v tomto procesu. Podobně jako u jiných svědectví pamětníků, je tedy i zde třeba ponechat si kritický odstup, a to i s ohledem na možná účelová tvrzení, polopravdy a obhajobu vlastního jednání.

Na zhruba 250 stranách se čtenář může dozvědět zajímavá fakta o ne až tak vzdálené minulosti této země, někteří si možná vybaví i své vlastní vzpomínky, pro někoho budou zase uvedené informace rozhodně přínosné, aby se zorientoval v problematice, kterou vůbec nezná. Každopádně tato kniha Prokopa Tomka o transformaci armády si rozhodně zaslouží pozornost a je záslužným počinem, na který doufejme v obdobné kvalitě naváží další autoři, protože odborné zkoumání tohoto období je skutečně teprve na pomyslném začátku.

Tomáš Řepa